

**СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО Й ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОГО
В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ МОВ**

© Галина Антонюк, 2002

У статті досліджуються питання співвідношення національного й інтернаціонального у суспільно політичній термінології сучасних національних мов. Показано, що тенденція до інтернаціоналізації суспільно-політичної термінології виявляється у тісній взаємодії інтернаціоналізмів з національно-мовними елементами, у встановленні нових словотвірних відношень та лексико-семантичних зв'язків.

Issues of the correlation of the national and the international in the social-political terminology of national languages are considered in the article. The tendency towards the internationalization of the social-political terminology reveals itself in the close cooperation of internationalisms with national-language elements, in establishing of new word-formation relations and lexical-semantic connections.

Суспільно-політична термінологія національної мови – це складна, динамічна, цілеспрямована система, що історично сформувалася в процесі стилізованого розгалуження літературної мови з послідовною орієнтацією на національне й міжнаціональне контактування. Співвідношення між національними й інтернаціональними елементами в термінологічних системах встановлюється у доцільних пропорціях лише тоді, коли розв'язане питання національного (орієнтація на загальнонародну основу в лексиці, в побудові стандартних висловів, у синтаксичній структурі, у відмові від штучного словотворення). Інтернаціональне в термінології слід розглядати як об'єктивний неминучий фактор. Запозичення доцільне, якщо воно відповідає життєвим потребам і засвоюється, не порушуючи національної специфіки. Характер і якість співвідношення національного й інтернаціонального в термінології на функціональному рівні залежить від свідомої орієнтації на взірці укладання термінологічних систем у близько й дистантноспоріднених національних мовах.

Суспільно-політична термінологія у кожній із сучасних європейських мов складалася віками, практично з часу зародження писемності. У процесі функціонування певні слова наповнювалися специфічним значенням, відбиваючи формування нових понять і сприяючи цим позалінгвістичному прогресу. Семантичне ядро даної термінології становить собою порівняно невелику групу концептуально-понятійно-об'єднаних лексем, які, з одного боку традиційно використовуються на різних етапах розвитку суспільства, а з другого – піддаються індивідуально-соціальній семантизації (маємо на увазі різні школи, напрямки, що приймаються чи відкидаються суспільством).

Взаємодія європейських (слов'янських) мов, їх взаємозв'язок з іншими національними мовами, орієнтація на грецькі і латинські елементи при наявності ряду генетично споріднених слів не могли не позначитися на загальних закономірностях формування, розвитку і вдосконалення в них систем суспільно-політичних термінів. Виділяємо найхарактерніші: орієнтація на власні мовні способи і можливості, властиві кожній мові у сфері номінації; творення суспільно-політичних термінів за виробленими у кожній із мов

моделями, які в силу мовних контактів є переважно тотожними або подібними; усвідомлення тих історично обумовлених закономірностей у кожній із мов, які не дають можливості дослівного (чи поморфемного) перекладу з однієї мови на іншу.

При виявленні співвідношення національного й інтернаціонального в системах суспільно-політичних термінів постійно враховуємо той факт, що їх певна єдність детермінується перш за все екстралінгвістичними факторами – соціально-економічними і суспільно-політичними, які визначають життя носіїв цих термінологічних систем на сучасному етапі. Суспільно-політична термінологія, як найбільш рухомий ярус з усієї лексичної системи, мабуть, найбезпосередніше відбиває процеси інтеграції та інтернаціоналізації в економіці, політиці, культурі європейських країн.

Суспільно-політична термінологія в сучасних національних європейських мовах з позиції її функціонування переживає бурхливий період. Вона постійно змінюється, збагачується, оновлюється, причому ці процеси супроводжуються активізацією власного інтернаціонального фонду. На кожному етапі розвитку суспільства в системах суспільно-політичних термінів виділяються функціонально-ключові одиниці, в яких концентруються політичні цінності та орієнтири. До таких термінологічних одиниць належать сьогодні терміни *демократизація, інтеграція, комп'ютеризація, стабілізація* та ін., що шляхом прямого калькування увійшли в усі слов'янські мови і набули статусу інтерслов'янізмів.

Функціональний аспект дослідження суспільно-політичних термінів передбачає насамперед їх виявлення на сторінках періодики, котра першою реагує на суспільно-політичні події, як національні, так і міжнародні. Більшість лексем сучасних слов'янських мов, що використовуються в пресі для вираження понять суспільно-політичного життя, і за походженням, і за моделями словотворення дуже подібні, (якщо не брати до уваги особливостей звукового оформлення, адаптації окремих іномовних, наприклад, старогрецьких і латинських елементів). Серед них значна кількість належить до фонду інтернаціональної лексики: *демократія, політика, гуманізм, стратегія, діалог, конституція, девальвація, конкуренція, конфедерація, прогрес, реконструкція* та ін. В даному контексті варто підкреслити значення латинської та грецької мов для формування міжнародної суспільно-політичної та наукової термінології.

Лат.: *constituo, ere, ui, stitutum* – постановляти, вирішувати; фр.: *constituer, constitution f*; англ.: *constitution, constitute*; нім.: *Konstitution f, konstituieren*; укр.: конституція; рос.: конституция.

Лат.: *ago, ere, egi, actum* – вести, гнати, діяти, чинити;

Фр.: *agir* діяти; *agent m* діюча сила; *action* вчинок, діло; англ.: *agency* дія, засіб, сила; *act* діло; *action* вчинок; нім.: *Akt m, Akte f* документ, *agieren* діяти; укр.: агент, акт, актор, активний; рос.: агент, акт, актер, активный.

Лат.: *credo, ere, credidi, creditum* – вірити, думати; фр.: *croire, creancef* довір'я, *credit m* кредит; англ.: *credit* віра, репутація; нім.: *Kredit m, Kreditiv n* повноваження; укр.: кредо, кредит, акредитив; рос.: кредо, кредит, аккредитив.

Respondeo, ere, respondi, responsum відповідати; фр.: *repondre, reponse f* відповідь; *responsable* відповідальний; англ.: *respond, response* відповідь, *correspondence* відповідність; нім.: *korrespondieren* переписуватися, *Korrespondenz f* кореспонденція; укр.: кореспондент, кореспонденція, респондент; рос.: корреспондент, корреспонденция, респондент.

Video, ere, vidi, visum дивитися, бачити; фр.: *voir, voici* ось, тут, *vision f* бачення; англ.: *view* огляд, *visible* явний; нім.: *Visitation f* огляд, обшук, *Revision f* перегляд; укр.: віза, візит, ревізія, імпровізація, візуальний; рос.: виза, визит, ревизия, импровизация, визуальный.

Наведені приклади – це факти взаємодії національного й інтернаціонального в мові. Посідаючи в системах суспільно-політичних термінів окремих європейських мов значне місце, інтернаціоналізми не позбавляють їх самобутності, оскільки в кожній мові вони набувають національного характеру, а в національних термінологіях суспільних наук є активними мотивуючими основами для створення національних похідних, складних і складених термінів. Щодо дублетних пар термінів, один з яких має інтернаціональний характер, то вони характерні для всіх європейських мов, хоч сфера їх застосування різна. Пор.: лінгвістика (від лат. *lingua*, ae f мова) – укр.: мовознавство, рос.: языкознание, нім. *Linguistik* f, *Schprachwissenschaft* f; депозит (від лат. *depono, ere, deposui, depositum* – відкладати) – укр. вклади, рос. вложения, нім. *Depositum* n, *hinterlegter Betrag*; дефіцит (від лат. *deficio, ere, feci, fectum* – бути недостатнім, не вистачати, приходиться в занепад) – укр. нестача, рос. нехватка, убыток, нім. *Defizit* n, *Fehlbetrag* m, *Fehlbestand* m, англ. *deficit, deficiency, scarcity, shortage*; конвенція – (від лат. *convenio, ire, veni, ventum* – сходиться, погоджуватися, бути згідним) – укр. угода, договір, рос.: договор, нім. *Konvention* n, *Vertrag* m, англ. *convention, agreement, concord*; компенсація (від лат. *compensatio, onis* f – повернення, винагорода, вирівнювання) – укр.: повернення, відшкодування, рос. возмещение, уплата полной стоимости, взаимное погашение, нім. *Kompensation* f, *Kompensierung* f, *Abgeltung* f, *Ausgleichung* f, *Entschädigung* f, англ. *compensation, balance, balancing, equalising, indemnity*.

Інтернаціональний термін нерідко виграє у порівнянні з національним через свою однозначність, а звідси – більша відповідність науковому поняттю. Пор.: еміграція – укр.: переміщення, рос. перемещение, нім. *Emigration* f, *Auswanderung* f, англ. *emigration*; конкуренція – укр. суперництво, рос. соперничество, нім. *Wettbewerb* m, англ.: *rivalry*; координація – укр. погодження, рос. согласование, нім. *Übereinstimmung* f. Дублетні пари такого типу – наочний приклад вторинної номінації, тобто перейменування десигнатів, які вже мають у мові відповідні назви. За своєю природою вторинна номінація становить собою явище діахронічне, оскільки перейменування здійснюється на фоні первісного запозичення шляхом використання семантичного відповідника рідної мови. Для побудови термінологічних форм у рідній мові при відсутності в ній готових і достатніх заміників цілком закономірним є звернення до форм чужої мови. Але в мові необхідно шукати рівнозначний відповідник терміна, який перекладається, або матеріал для створення терміна аналогічного оригіналові за семантичною структурою.

Актуальним у цьому аспекті постає питання укладання перекладних словників, зіставлення тих синонімічних рядів, які включають в себе як терміни, так і нетермінологічні лексеми суспільно-політичного звучання, що мають виразну оціночну експресію. Нерідко ряди такого типу свідчать не лише про взаємодію національних та інтернаціональних утворень, але й про глибокий паралелелізм між термінами, які при семантичній тотожності зберігають національну специфіку як у оформленні, так і в складі варіантно-синонімічних одиниць і у виділенні стилістично позначуваних компонентів. Укр.: мир, безпека, солідарність, розрядка, роззброєння, дружба; рос.: мир, безопасность, солидарность, равенство, разрядка, разоружение, дружба; нім.: *Frieden* m, *Eintracht* f, *Sicherheit* f, *Gefahrlosigkeit* f; англ.: *peace, security, disarmament*; укр.: війна, агресія, експансія, інтервенція, втручання, конфлікти, напад, вторгнення, окупація; рос.: война, агрессия, экспансия, интервенция, вмешательство, нападение, вторжение, конфликты, захват, оккупация; нім.:

Krieg m, Aggression f, Expansion f, Intervention f, Okkupation f, Besetzung f, Ergreifung f, Eroberung f; англ.: war, warfare, aggression, expansion, intervention, invasion, attack.

В аналогічному парадигматичному відношенні знаходяться і дублетні пари такого типу: мілітаризація – озброєння, рос. вооружение, нім. Ausrüstung f, Bewaffnung f, англ.: armament, arming; демілітаризація – роззброєння, рос. разоружение, нім.: Abrüstung f, Entwaffnung f, англ.: disarmament.

Вивчення синонімічних відношень між суспільно-політичними термінами сучасних європейських мов розкриває спільні моменти їх системної організації, допомагає виявити основні тенденції у розвитку термінологічних систем, сприяє з'ясуванню специфіки парадигматичних зв'язків між суспільно-політичними термінами національних мов, дає можливість прогнозувати дальшу роботу по впорядкуванню термінологічних систем, створенню умов для перекодування термінів з однієї мови на іншу, що в сучасних умовах має велике значення. Уніфікація суспільно-політичної термінології вимагає відбору того терміна, який найбільше відповідає позначуваному поняттю. Однак в умовах рівнодіючих тенденцій, що склалися на сучасному етапі в більшості європейських мов – максимальної відповідності структурі національної мови і тенденції до інтернаціоналізації – це зробити не так просто. Деякі синонімічні терміни (в тому числі й дублетні пари) настільки ввійшли в систему, що говорити про її упорядкування шляхом усунення одного з синонімічних термінів – означає не рахуватися із закономірностями розвитку мови. Не можна не враховувати і різних джерел формування суспільно-політичної термінології (вплив грецької та латинської мов, про що було сказано вище), багатой синоніміки німецької термінології, що вплинула на системну організацію аналогічних термінологій слов'янських мов.

Проблема вивчення суспільно-політичної термінології в реальному функціонування шораз зростає. Комунікативний підхід до елементів термінологічної системи передбачає встановлення функціонально-ономасіологічної типології лексичних одиниць. Це важливо тому, що, крім різного роду інтернаціоналізмів, які є результатом як прямого, так і перекладного запозичення, суспільно-політичні термінології європейських мов об'єднують когнати, що становлять ядро їх лексичних систем. Саме такий підхід до з'ясування національної специфіки термінологічних систем на рівні співвідношення інтернаціонального й національного в екстралінгвістичних факторах їх формування сприяє дослідженню суспільно-політичної лексики сучасних європейських мов на рівні інтелектуальної та концептуальної функції мови.

1. Панько Т.І. Співвідношення національного й інтернаціонального в суспільно-політичній термінології слов'янських мов. // Функціонування і розвиток сучасних слов'янських мов. Київ. Наук. думка. 1991. С.99.
2. Акуленко В.В. Вопросы интернационализации словарного состава языка. Харьков, 1972.
3. Панько Т.І., Трофимович К.К. Типологія суспільно-політичної лексики в слов'янських мовах. // Слов'янське мовознавство. К. 1998. – С.136 –147.
4. Смирнов Л.Н. Відображення процесів інтернаціоналізації в лексико-словотвірній системі словацької літературної мови. // Функціонування і розвиток сучасних слов'янських мов. Київ.: Наук. думка. 1991. – С.113–125.
5. Большой немецко-русский словарь в двух томах. / Под рук. Москальской О.И. М. Русский язык. 1980.
6. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. М.: Русский язык. 1984.
7. Новий тлумачний словник української мови у 3-х томах. К.: Вид-во "Аконт", 2001.
8. Новый немецко-русский словарь. М. 1999.
9. Новый большой англо-русский словарь в трех томах / Под общ. рук. Макурова П.Н., Мюллера М.С., Плирова В.Ю. М.: Лингвистика. 1997.
10. Русско-немецкий словарь. / Под ред. Лепинг Е.И., Страховой Н.П., Лейна К., Эккерта М. М. Русский язык. 1983.
11. Словник синонімів української мови у 2-х томах. К.: Наук. думка. 2001.